

in de geschiedenis der kerk. Haar oproep bedoelt hereeniging van het Christendom. Deze oproep wordt gekenmerkt door een hoogen geest. De bisschop van Pensylvanië getuigde dat de vergadering te Lambeth, vanwaar de oproep uitgaat zich bewust was van haar moeilijke taak. Eerst wanhoopten de bisschoppen er aan iets uit te kunnen richten in den geest van her- en vereeniging. Doch nadat zij gebeden hadden „ging voor hun oog op een nieuw vistoen van de Kerk, dat woord nu niet genomen in zijn gewonen, partijdigen en sectarischen zin, maar in den zin dien de Schrift leert, waarin de oude geloofsbelijdenissen het nemen, dien onze Heere en Zijn Heiligen Geest daaraan geven, en zooals de wereld haar noodig heeft en waarnaar zij uitziet". De oproep van deze vergadering te Lambeth uitgaande, draagt de kenmerken in taal en toon van deze bijzondere gesteldheid des geestes.

Deze oproep ging uit tot de Engelsche Vrije Kerken. Daarop vormde zich een commissie, samengesteld uit de meest vooraanstaande mannen uit de kringen der Baptisten, Congregationalisten, Wesleyaansche Methodisten, Oorspronkelijke Methodisten, Vereenigde Methodisten, Moraviers en der Presbyterianen. Deze Commissie heeft een rapport opgesteld, groot 32 bladzijden royaal gedrukt. Daarop wordt vooropgesteld dat de Christenen van den tegenwoordigen tijd geroepen zijn om ernstig te streven naar de Christelijke broederschap. „Wij voelen, zoo spreken deze mannen, dat al die scheuringen en verdeeldheden op godsdienstig terrein, veroorzaakt door ons kerkelijk gescheiden leven, heel de idee van de Kerk van Christus, welke des Heeren lichaam is, widerspreken. Wij hebben één Zaligmaker, één Meester, één Heere. Alles danken wij Hem. Als wij allen Hem prijzen, dan moeten wij Hem ook te zamen liefhebben. Zullen wij allen Hem dienen, dan moeten wij Hem te zamen dienen. Deswege verlangen wij niet al wat in ons is naar en heeten van harte welkom een broederlijk samenleven met onze broeders in Christus Jezus. Zoo spreken wij en zoo willen wij handelen." Zij wenschen met de Anglicanen, die Christus liefhebben, ja met allen die Hem beminnen, niet alleen op het gebied van het sociaal en burgerlijk leven, maar ook op dat van den dienst des Heeren gaarne vereenigd samenleven en samen aanzitten aan het Heilig Avondmaal, dat „en dit mogen wij onszelf wel eens herinneren, niet onze tafel, maar des Heeren tafel is". In dezen geest gant het rapport door. Toch verheelt de Commissie zich niet de moeilijkheden op dezen weg te overwinnen. In den oproep tot de Vrije Kerken komen drie belangrijke punten voor, waarop het rapport der Commissie nader ingaat. Het eerste betreft de wederzijdsche erkenning der kerken, het tweede betreft de bisschoppelijke ordening, en het derde de geestelijke vrijheid. Wat de belijdenisschriften betreft, zoo erkent het rapport wel de groote waarde van oudere belijdenisschriften, doch verzwijgt ook niet dat oude termen licht kunnen worden misverstaan en dat waarheid altijd nieuw leert spreken. Zij verklaren nader onder de geestelijke vrijheid te verstaan, dat de Staat nooit eenig recht kan laten gelden inzake de geestelijke aangelegenheden der Kerk.

Het rapport eindigt vol geestdrift met de opmerking, dat de Vrije Kerken de ervaring hebben opgedaan dat door het feit dat hij haar reeds menigmaal de kansels werden gewisseld, men toch meer en meer tot de ervaring was gekomen dat zij inzake de prediking van het Evangelie één waren; dit had er van zelf toe geleid dat zij elkanders leden toelieten aan het Avondmaal; zoo was men langzamerhand gekomen tot vereenigde diensten en eindelijk tot samensmelting. Daarom raden de broeders uit de Vrije Kerken de Anglicanen aan om maar vast een aanvang met deze dingen te maken. Dat schijnt wel niet veel te zijn, vergeleken bij hetgeen de Lambeth Conferentie in het vooruitzicht stelt, maar het is toch al iets. Men wisselt van kansel, men late toe aan elkanders Avondmaalsdisch en men werke saam om de komst van Gods koninkrijk. Zij meenen dan dat het de roeping der kerken zal zijn, eene roeping die nu al op haar weg ligt, om gemeenschappelijk het Evangelie te verkondigen, den dood des Heeren te gedenken en bezig te zijn in allen christelijken arbeid thuis en op reis. Zij gelooven dat de Geest des Heeren die in deze dingen hen reeds was voorgegaan, verder hen nog voor zal gaan op den weg van grootere dingen.

Deze belangrijke materie zal een der meest gewichtige punten zijn, die op de eerstvolgende vergadering der Alliantie van de Presbyteriaansche kerken, die vanaf 16 September a.s. te Pittsburgh in Amerika zal worden gehouden, ter sprake zal worden gebracht en wel op Maandag 19 September, des namiddags.

Ook in Nieuw-Zeeland staat het kerkelijk leven in het teeken der eenheidsbeweging. De Presbyteriaansche kerk van dat land hield in November van het vorige jaar haar Generale Synode. Reeds het vorige jaar had deze kerk een schema ontworpen voor eene vereeniging met de Congregationalisten en Methodisten. Thans verschenen op haar vergadering afgevaardigden van de Congregationalisten, die zich bereid verklaarden om op

nader te bepalen tijd zich met de Presbyteriaansche kerk te vereenigen. Het was voor de Presbyterianen geen kleine verrassing, dat de Congregationalisten bereid waren de Presbyteriaansche kerkregering te aanvaarden, alsmede de Westminster-sche geloofsbelijdenis. Wij weten dat deze confessie zich kenmerkt door haar gereformeerd karakter. Mochten de kerken allen onder zoodanige voorwaarden zich vereenigen, dan zouden wij niet bang behoeven te zijn voor deze eenheidsbeweging in de kerken van die volkeren, welke de Engelsche taal spreken. Wij zullen echter moeten afwachten! Laten ook wij die kerken gedenken in onze gebeden en niet vergeten wat de K. O. zeg: in Art. 85.

G. KEIZER.

PERS-SCHOUW.

Adolf von Harnack.

De bekende, merkwaardige man, wiens naam hierboven staat, vierde in het eerst van de vorige maand zijn 70sten jaardag. Dat deze dag niet stil voorbij zou gaan, kon verwacht worden. In Duitschland doet men in zulke gevallen veel aan jubileumnummers. Ook bij deze gelegenheid werd deze wijze van huldebetoon toegepast. De „Christliche Welt" deed verschillende vereerders aan het woord komen. Het mocht mij nog niet gelukken dit nummer in handen te krijgen. Daarom ontleen ik het volgende aan de „N. R. Ct."

Na een kort hoofdarikel van v. Harnack zelf: „Lesefrüchte aus Augustin, opent Adolf Jülicher (Marburg) de rij jubileumsartikelen met een uitvoerige bespreking van Harnack's jongste publicatie: „Marcion. Das Evangelium vom fremden Gott", een studie, waarmee H. tot zijn eerste arbeidsveld is teruggekeerd (Leipzig, 1921). Wij citeren: „Dat Harnack, ook als geschiedschrijver van de tweede eeuw, nooit ophoudt voor het heden en de toekomst van het christendom diep bezorgd, door te werken, bewijst de stelling, waarmee hij zijn waandeeling voor Marcion kroont: dat n.l. Marcion een erenis heeft nagelaten, die het hedendaagsche protestantisme zich moet eigen maken, als het zich niet religieus verlamd ten doode wijden wil". Wilhelm Bornemann schrijft over Harnack's Leipziger jaren (1877/78), toen hij college gaf over dogmatiek, symboliek, de Openbaring van Johannes en een kleiner college over de drie oude z.g. oecumenische symbolen. Zijne studenten voelden zich hier reeds door den geest van het genie geraakt. Harnack gaf zijn colleges niet zonder grondige voorbereiding en steeds met dictaat, waarvan hij echter geheel vrij was, aan het einde van ieder deel het gedoopte in kort, voortreffelijk dictaat samenvattend. Erich Förster (Frankfurt) schrijft over Marburg (1837), waar hij hem vooral over kerkgeschiedenis hoorde. In het openingscollege beantwoordde H. de vraag: „Wat toe studeren wij kerkgeschiedenis, aldus: „Om het heden te verstaan, om ons van het verleden te bevrijden, om tot geestdrift te geraken". Hij beschrijft v. Harnack als een geheel nieuw type van docent, die zijn kathedraal welhaast als turntoestel gebruikte en zonder eenige terughoudendheid of afstandgevoel met zijne studenten omging. De macht evenwel, om blijvend aan zich te verbinden, lag hierin, „dat Harnack met de oudere leerlingen van Ritschl het bewustzijn gemeen had, — dat onze wetenschappelijke theologie sindsdien helaas weer heeft verloren, — een inzicht in den Christelijken godsdienst te hebben, dat geschikt was om de kerk uit de verwarde positie, waarin zij door den bond tusschen orthodoxie en pietisme geraakt was, te redden en haar over den noodtoestand, die natuurwetenschap en historische kritiek over haar gebracht hadden, heen te helpen". Martin Rade schrijft over Berlijn (1892), den apostoliumstrijd, waarin Harnack betrokken werd. „Welk een veelheid van hartstochtelijke verkettering in den zomer en in den herfst van 1892 op Harnack's hoofd is neergekomen, kan men zich heden niet meer voorstellen. De rechtskerkelijke partij overwon. Het eenige succes, dat wij hadden, was, dat wij onze positie in de kerk handhaafden. Zoo bleef Harnack wat hij met Bismarck's hulp was geworden: professor in de theologie in Berlijn, maar het gelukte den kerkelijken machthebbers, hem van elke praktisch-leidende werkzaamheid in de kerk buiten te sluiten." Otto Baumgarten besluit de reeks jubileumsartikelen met te schrijven over: Harnack en het Evangelisch-sociale Congres, waarvan H. in 1890 de mede-oprichter was, bovendien van 1903—1912 voorzitter.

Het best wordt H.'s standpunt te dezen opzichte gekend uit het in 1894 door hem op het Congres gehouden referaat: De Evangelisch-sociale taak in het licht van de geschiedenis der kerk. Het historisch geworden, waarvan men moet uitgaan, moet — aldus Harnack — eerst in zijn structuur en ontstaan gekend worden. Aangestond wordt, hoe het Christendom een zekere overschilligheid ten opzichte van het aardse eigen is, die in de verzekering van het eeuwige leven haar oorsprong vindt, tegelijk quietistisch en radicaal kan zijn, maar haar correctuur vindt in de sociale richting stuwende idee van den broederbond. Het gevaar is niet denkbeeldig, dat het heilige indifferentisme in traag conservatisme ontgaat. De kerk moet trachten zich vrij te houden van de verdenking een willig werktuig te zijn van den klassestaat. Maar ook moet zij niet coquetteeren met radikalisme en sociaal-democratie, hoezeer de kerk ook met de nooden en ellende der burgers

begaan zij. Harnack waarschuwt (in 1894!) met klem tegen het gaan in de richting van het staatsocialisme, vanwege den dwang, die aan de vrije ontwikkeling afbreuk doet. Deze sociaal-politieke opvattingen heeft v. Harnack nooit verloochend: een bezonnen samengaan van sociaal medegevoel met individuele ontwikkelingsaristocratie, van godsdienstige neutraliteit met altruistische bestrijding van de nooden, van sociaal verantwoordelijkheidsgevoel, met afwijzing van alle gedwongen organisatie van den liefdedrang.

Harnack bezit in bijzondere mate de gave van het interessante. Ge moet naar hem luisteren, of gij wilt of niet. Hij weet duffe bibliotheken te herschoppen in zalen, waar het leven bruist. Toch heeft Harnack zijn goeden tijd reeds lang gehad. Ook hij deelt het lot van zooveel groote mannen, die hun roem overleefden. En dat volstrekt niet alleen door tegenwerking van kerkelijke autoriteiten, zooals een der schrijvers in de „Christliche Welt" het doet voorkomen. Maar vooreerst omdat de hypnose, welke hij met behulp van meesterlijke feitelengroepering uitoefende, brak. Harnack kon met de feiten goochelen, dat het een lust was. Hij deed ze in glanzenden stijl te zijnen gunste spreken. Dit kon echter niet ongewroken blijven. Hoe veel meer eerbied had b.v. een man als Seeborg voor het feit. Voorts ook had hij wel geniale gedachten, maar ze waren te weinig in getal, dan dat ze een heele theologie bevruchten konden. Zijn origineele opvatting van het dogma en van het wezen van het christendom waren niet bij machte de theologische wereld in Duitschland blijvend te overtuigen. In dat opzicht moest hij al spoedig de vlag strijken voor Troeltsch. De gedachten van dezen denker grüpen ongetwijfeld veel dieper in, hoewel er teekenen zijn, dat men zich ook weer aan zijn meesterschap ontworstelt. Alleen is er nog geen man opgestaan, die het meesterschap kan overnemen. Intusschen mag men aan een Harnack zijn bewondering voor zijn werkkraft, vruchtbaar auteurschap en frisschen kijk op de dingen niet onthouden.

Catechismus contra Calvin?

„Hebt eerbied voor het feit." Dit mag al onzen theologen wel in het hart geschreven staan. Het gevaar is zoo groot, dat men de feiten als marionetten gebruikt, die men doet verschijnen en verdwijnen naar zijn believen. Het kwam mij voor, dat ook een onzer gepromoveerden aan dit gevaar niet geheel ontkomen is. Ik zou hierover gezweigen hebben, ware het niet, dat Prof. Honig in een aantal artikelen in „Gereformeerd Theologisch Tijdschrift" voor diens arbeid bijzonder de aandacht gevraagd had. Nu zouden we dat Prof. Honig niet gaarne euvel duiden. Hij telde den schrijver, die om te promoveeren naar de V. U. kwam, onder zijn discipelen. Hoe verklaarbaar dan, dat hij het werk van zijn discipel met interesse volgde. Toch rees meermalen bij mij de vraag op, of hij niet de bezwaren, welke deze studie drukten, zou gevoelen. Tot mijn blijdschap bracht zijn laatste artikel het antwoord. Hij voelde ze ter dege, al drukte hij dit nog zoo sparend uit. In dat proefschrift toch werd Calvin een opvatting van het getuigenis des Heiligen Geestes opgedrongen, die, moest ze juist zijn, de groote betekenis van dit getuigenis ondergraaft. Prof. Honig merkt hieromtrent op, dat sommige woorden, in dit verband gebezigd, tot misverstand aanleiding kunnen geven. Het is hier de plaats niet om er dieper op in te gaan. Ik hoop over niet al te langen tijd een boek over dit onderwerp te publiceeren, waarin ik gelegenheid heb dit breder te ontwikkelen.

Bij iets anders staat Prof. Honig uitvoeriger stil. N.l. dat door den schrijver in zake het geloofsbegrip een tegenstelling wordt aangenomen tusschen Calvin en de latere Gereformeerde theologie, gelijk die b.v. ook in onzen Catechismus haar uitdrukking vond. Prof. Honig geeft Dr. Dee's gevoelen aldus weer:

Het is te betreuen, dat de latere Gereformeerde Theologie deze groote betekenis van Calvin's geloofsbegrip zoo slecht begrepen heeft en meer bij de Melancthoniana'sche definitie van den Heidelberg Catechismus dan bij die van haar eigen geestelijken vader aansluiting heeft gezocht. Deze fout heeft zich duchtig gewroken. Reeds bij Ursinus wordt de term „getuigenis des Heiligen Geestes" meermalen op de religieuze ervaring als objectief verschijnsel toegepast en de heilzekerheid dienovereenkomstig op de kenmerken van het geestelijk leven gebouwd. En ofschoon hij in zijn Schriftleer aan Calvin's denkbeelden meer getrouw blijft, toch verraadt zich ook hier een enkele maal in de coordinatie van Geestesgetuigenis en argumenten de invloed van Melancthon. Dit proces schrijdt geleidelijk voort. Zoo stelt, wat de heilzekerheid betreft, Junius het testimonium Spiritus Sancti, de beloften des Evangelies en de effecten der verkiezing lost naast elkaar, terwijl de Synopsis alleen van de laatste melding maakt, de beloften des Evangelies niet noemt en het getuigenis des Geestes onder de effecten en kenmerken der verkiezing opneemt. Evenzoo wordt in de Schriftleer de methode der bewijsovervoering aanvankelijk nog wel tegenover de verzekering door het getuigenis des Geestes gesteld — maar tegelijkertijd worden bij Junius, Zanchius, Maccovius, Pictet en in de Synopses de notae en criteria divinitatis (de kenmerken der